

Alina Filinowicz

Flora w mikrotoponimii powiatu sokólskiego

Acta Polono-Ruthenica 20, 187-194

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Alina Filinowicz
Uniwersytet w Białymstoku

Flora w mikrotoponimii powiatu sokólskiego

Powiat sokólski znajduje się w środkowej części obecnego województwa podlaskiego przy granicy z Białorusią. W przeszłości rejony należące do dzisiejszej Sokólszczyzny oraz tereny na północ od rzeki Biebrzy pokrywała zwarta i rozległa Puszcza Grodzieńska. Położona w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego wchodziła w skład dóbr królewskich i administracyjnie należała do powiatu grodzieńskiego w województwie trockim¹. Badany obszar zasiedlony został stosunkowo późno. Na przełomie XVII i XVIII wieku procesy osadnicze na Sokólszczyźnie nie były jeszcze zakończone: „Miasto powiatowe Sokółka oraz prawie cały obecny powiat sokólski powstały na «surowym korzeniu», po wykarczowaniu puszczy w wieku XVIII”². Osadnictwo dokonywało się w terenie lesistym, wymagającym znacznej ingerencji człowieka w zagospodarowywanie puszczy i uzyskanie ziemi uprawnej.

Teren całej Białostoczczyzny od najdawniejszych czasów był terenem styku plemion bałtyckich i słowiańskich, a w XV-XVII wieku rejonem styku i krzyżowania się fal osadnictwa polskiego (mazowieckiego) z zachodu z osadnictwem białoruskim idącym ze wschodu z rejonu Grodna i Wołkowyska. Nurt osadnictwa białoruskiego zawierał domieszkę ludności litewskiej i potomków dawnej Jaćwieży. Plemiona jaćwieskie niemal do końca XIII wieku zamieszkiwały ziemie na północ od rzeki Biebrzy i nad Niemnem. Rozbite zostały ostatecznie przez Krzyżaków w 1283 roku.

Obecnie powiat sokólski zróżnicowany jest pod względem etnicznym, językowym i konfesyjnym. Mieszkają tu obok siebie Polacy, Białorusini, Tatarzy, a dawniej byli też Litwini³. Dzisiaj na omawianym terenie obok gwar polskich występują gwary białoruskie. Gwara białoruska pełni funkcję języka domowego w obrębie rodziny i ewentualnie mieszkańców danej wsi, a polszczyzny używa się w kontaktach zewnętrznych z obcymi,

¹ Zagadnienie kolonizacji Białostoczczyzny szeroko omówił J. Wiśniewski w licznych artykułach, np. *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XI, Wrocław 1977, s. 7–80 oraz *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII wieku*, „Acta Baltico-Slavica”, t. I, Białystok 1964, s. 115–135.

² J. Jakubowski, *Powiat grodzieński w XVI w.*, „Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski”, z. 3, Kraków 1935, s. 107.

³ Niewielką liczbę Litwinów zarejestrowano na tym obszarze w czasie pierwszego spisu powszechnego przeprowadzonego w imperium rosyjskim w roku 1897. Jak wynika z danych tego spisu, w rubrykach określających ludność według przynależności językowej, Litwini mieszkali w trzech ówczesnych powiatach („ujezdach”) guberni grodzieńskiej, tj. sokólskim, białostockim i bielskim. Osób uznających język litewski za ojczysty zarejestrowano najwięcej w pow. sokólskim (74 mieszkańców), znacznie mniej w pow. białostockim (27 mieszkańców) i tylko 7 osób w pow. bielskim.

w szkole, w kościele. Ten układ stosunków językowych ulega stopniowym zmianom w związku z wkraczaniem polszczyzny do życia codziennego. W zachodnim pasie zasięgu gwar białoruskich średnie i młodsze pokolenie mówi już wyłącznie po polsku, a gwara białoruska zachowała się częściowo jako środek porozumiewania się ludzi najstarszych. Część mieszkańców wschodnich terenów powiatu jest dwujęzyczna. Rozmieszczenie gwar wschodniosłowiańskich na omawianym obszarze, ważniejsze cechy fonetyczne, morfologiczne i leksykalne tych gwar przedstawione są w *Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*⁴.

Źródłem materiałowym niniejszego opracowania są zapisy gwarowe nazw terenowych z obszaru północno-wschodniej Polski zebrane w latach 1965–1967 przez zespół filologów pod kierunkiem prof. Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej na zlecenie Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Urzędzie Rady Ministrów. Materiały gwarowe zostały uzupełnione częściowo o własne zapisy zebrane w terenie oraz zapisy autochtonów⁵.

U podstaw większości nazw terenowych leżą apelatywy geograficzne, czyli wyrazy związane z fizjografią i ukształtowaniem terenu, rodzajem gleby, występowaniem pewnego rodzaju flory i fauny. W powiecie sokólskim największy udział w tworzeniu mikrotoponimów mają nazwy o motywacji topograficznej (stanowią 54% wszystkich nazw terenowych). Z szerokiego zakresu tematycznego nazw topograficznych dla potrzeb artykułu wybrano nazwy oparte na terminach wegetacyjnych⁶.

W skład topograficznych nazw terenowych weszło około stu rzeczowników odnoszących się do świata roślinnego, wśród nich wydzielono następujące grupy⁷:

1. Nazwy określające las z przewagą jednego gatunku drzew: *Olszyna // Alszyna*⁸, *Alesznik* ‘las, zarośla olchowe’, *Alchowik*, *Osina // Asin'a*, *Asinnik* ‘las, zagajnik osikowy’, *Brzezina // Biar'ezina*, *Biareznik* ‘zagajnik brzozowy, zarośla młodych brzoź’, *Chwain'a* ‘las sosnowy’, *Chwojnik*, *Dubin'a*, *Dubowik*, *Dubn'ik*, *Gabin'a* ‘las, zarośla wiazu’, *Haresznik* ‘zarośla leszczyny’, *Hrabin'a* ‘las grabowy, zarośla grabowe’, *Hravn'ik*, *Jedlina* ‘las świerkowy’, *Leszczoŭnik* ‘zarośla leszczyny’, *Lipin'a* i inne.

2. Nazwy określające zespoły leśne: *Borek // Bar'ok*, *Dąbrowa // Dubrowa*, *Gaj // Haj*, *Las*.

⁴ *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej i J. Siatkowskiego, Wrocław 1980; t. II i III pod red. S. Glinki, Wrocław 1988, 1993; t. V–VIII pod red. I. Maryniakowej, Warszawa 1995–2002.

⁵ Zgromadzony i opracowany materiał onimiczny posłużył do napisania rozprawy doktorskiej: A. Filinowicz, *Mikrotoponimia dawnego powiatu sokólskiego*, Białystok 2012.

⁶ W rozprawie doktorskiej wśród nazw topograficznych wyróżniono następujące grupy semantyczne: a) fizjografia i właściwości terenu (2217 nazw – 60,6%); b) baza roślinna (755 nazw – 20,9%); c) baza zwierzęca (123 nazwy – 3,4%); d) nazwy wskazujące na położenie względem innego obiektu terenowego (552 nazwy – 15,1%).

⁷ Porównaj artykuł J. Głuszkowskiej-Babickiej, *Mikrotoponimy oparte na terminach wegetacyjnych w północno-wschodniej Polsce*, „Acta Albaruthenica” 2011, nr 11, s. 206.

⁸ Znaczna liczba nazw oparta jest na białoruskich podstawach leksykalnych lub ma wymowę fonetyczną białoruską. Akcent nad mikrotoponimem (ukośna kreska) zaznaczony jest wówczas, gdy różni się od akcentu polskiego.

3. Nazwy pojedynczych drzew lub grupy drzew tego samego gatunku: *Bierast'ok* ‘brzost – gatunek wiazu’, *Choinka*, *Czeremcha*, *Dub'y*, *Goby* ‘wiaz’, *Harambina* ‘jarzębina’, *Hruszka*, *Lipka*, *Sasn'owaczka*.

4. Nazwy określające roślinność krzewiastą: *Aszczażnik* ‘zarośla jeżyny’, *Czeremszyzna*, *Jadlowcy*, *Karcz'y* ‘zarośla, krzaki’, *K'ustawie* ‘zarośla’, *Malinnik*, *P'arasnik* ‘młody las, młode zarośla’.

5. Nazwy określające roślinność na gruntach podmokłych: *Aj'er*, *Asak'a* ‘turzycza’, *Bah'on* ‘bagnio *Ledum palustre*', *Iwn'iki*, *Łoźnik*, *Myszał'oźnik* ‘zarośla wierzbowe’, *Rakitnik*, *Sitnik'i*, *Traścina'a* ‘trzcina’.

6. Nazwy runa leśnego: *Barawina*, *J'ahady*, *Żuraŭlinik*.

7. Nazwy roślin dzikich: *Bark'un* ‘nostrzyk, *Melilotus*', *Barszcz'eŭniki* ‘barszcz, *Heracleum*', *Bielaha'oŭnik* ‘borówka bagienna, łochynie’, *Chmielnik*, *Chwoszczka* ‘skrzyp’, *Dzier'azina* ‘widłak’, *Kępa*, *Krap'iwisko*, *Łapusznik* ‘zarośla łopianu, łopuchu, *Arctium*', *Ślepucha* ‘jaskier, *Ranunculus*'.

8. Nazwy roślin uprawnych: *Bab'e* ‘bób’, *Burakowa Góra*, *Cybula*, *Hrecka Pole* ‘pole, na którym uprawiano grykę’, *Kanopliska*, *Kapuśnik*, *M'akawa Har'a*, *R'episka* ‘miejsce, gdzie rosła rzepa’, *Sadzonki*.

9. Nazwy części roślin: *Korzenie*, *Pieńki*.

Nazwy podane są tu tylko przykładowo, wszystkich mikrotoponimów będących samodzielnymi nazwami bądź komponentami nazw złożonych, zawierających w podstawie leksykalnej terminy botaniczne jest znacznie więcej. Uwzględniając warianty gwarowe, zarejestrowano 546 nazw prostych i 209 nazw komponowanych.

Poszczególne apelatwy mogą być podstawami wielu nazw lub tylko jednej. Najliczniejsza grupa mikrotoponimów derywowana jest od nazw drzew, najczęściej podstawami są rzeczowniki *chwoja* ‘sosna’, *brzoza*, *dąb*, *olcha*, *łozą*. Uwzględniając warianty gwarowe od apelatwy *chwoja* utworzono 37 nazw prostych: *Chwain'a* (10 nazw), *Chwainka* (5 n.), *Chwajelik*, *Chwajensko*, *Chwajn'a*, *Chwajniak'i*, *Chwajowik* (2 n.), *Chwajowo*, *Chwoi*, *Chwojki*, *Chwojniakie* (2 n.), *Chwojnik* (7 n.), *Chwojniki* (2 n.), *Chwojowik* (2 n.) oraz 31 nazw komponowanych: *Chwajkaw'asta Har'a*, *Chwaj'owicka Har'a*, *Chwaj'owikaŭ Doł*, *Chwa'jowo Bahn'o*, *Chwaj'oŭ Łuh* (2 n.), *Chwojcz'asta Góra*, *Chw'ojna Ł'uża*, *Chwoj'owe B'agno*, *Chwoj'owo Bahn'o*, *Asm'alany Chw'ojnik*, *Kr'uhły Chw'ojnik*, *Maleńki Chw'ojnik*, *Mal'aja Chwa'inka*, *Such'aja Chw'oja* (2 n.), *Wielka Chwain'a*, *Wielka Chwa'inka*, *Wielka Chw'ojka*, *Wielki Chw'ojnik* (2 n.), *Mal'awicka Chwain'a*, *P'utnaŭska Chwain'a*, *Kudaraŭszczanska Chwa'inka*, *Panska Chwa'inka*, *Taras'ejczawa Chwajn'a*, *Chwajni'ak Bilwinaŭ*, *Ćwikliński Chw'ojniak*, *Dworny Chwojnik*, *Kundziński Chwojnik*, *Starażyny Chwojnik*.

Poza tym terminy wegetatywne wchodziły w skład nazw o różnorodnej strukturze. Biorąc pod uwagę budowę słowotwórczą, można wśród nich wyróżnić nazwy równe rzeczownikom pospolitym w liczbie pojedynczej, np.: *Aj'er*, *Bark'un* ‘nostrzyk’, *Cybula*, *Hruszka*, *Łaz'a* oraz mające formę mianownika liczby mnogiej: *Ajer'y*, *Bierast'y* ‘brzosty’, *Chwoi*, *Czeremchi*, *Dub'y*, *Karcz'y*, *Korzenie*, *Laski*, *Sadzonki*.

Znaczną grupę stanowią nazwy określające las lub roślinność krzewiastą z przewagą jednego gatunku drzew, tworzone za pomocą sufiksu *-ina /-yna*. Formant ten w powiecie sokólskim tworzy głównie *collectiva* od nazw drzew i krzewów⁹: *Alszyzna* (21 n.) / *Olszyzna* (2 n.) / *Wolszyzna*; *Asin'a* (4 n.) / *Osina*; *Barawina* (3 n.), *Biarezina* (4 n.) / *Bierezina* (5 n.) / *Brzezina*; *Chwain'a* (10 n.), *Czeremszyna*, *Dubina* (7 n.), *Dzier'azina* (3 n.), *Dzik'owina*, *Gabin'a*, *Harambina*, *Hrabin'a* 'las grabowy', *Jedlina*, *Leszczyzna*, *Lipin'a*, *Łazin'a*, *Traścina'a*, łącznie 73 nazwy.

Do innych częstszych formantów, za pomocą których derywowane były nazwy topograficzne oparte na terminach wegetatywnych, należą:

Formant *-nik* charakterystyczny dla języków wschodniosłowiańskich przy określaniu terminów topograficznych wywodzących się ze świata roślinnego na oznaczenie młodego lasu, krzewów, a szczególnie zarośli czy krzewinek jagód, pokrywających określoną powierzchnię terenu, np. *Aszczażnik* 'zarośla jeżyny', *Asinnik*, *Bielahałouńnik* 'zarośla borówki bagiennej, łochynie', *Haresznik* 'zarośla leszczyny', *Kapuśnik*, *Łapusznik* 'zarośla łopianu, łopuchu', *Łoźnik* 'zarośla łoży', *Malinnik*, *P'arasnik* 'młody las; młode zarośla', *Rakitnik* 'zarośla rokity', *Traścian'ik* 'zarośla trzciny', *Żuraulinik* 'miejsce, gdzie rosły żurawiny'.

Zwraca uwagę budową słotwórczą nazwa *Aszczażnik* notowana dwukrotnie: we wsi Siekierka, gm. Sidra na określenie łąki i kolonii (gw. *Ašč'ażnik*, gen *-ka*, loc. *-ku*) i we wsi Makowlany sąsiadującej bezpośrednio ze wsią Siderka – nazwa własna kolonii i pola (gw. *Ašč'ażnik*, gen. *-ku*, loc. *-ku*). Zdaniem prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej¹⁰ to formacja hybrydalna o polskiej podstawie tematycznej *ostrzeż-* (: *ostrzeżyny*, *ostrzeżnice* 'nazwy gwarowe na określenie jeżyny' notowane w *Małym atlasie gwar polskich* mapa 199 oraz przez Karłowicza w *Słowniku gwar polskich*) i białoruskim sufiksie *-nik*. Białoruski odpowiednik literacki dla jeżyny – *Rubus fruticosus* to *ажына*.

Formant *-ik* w funkcji deminutywnej, produktywny w mikrotoponimach określających młody las lub zarośla z przewagą jednego gatunku roślin: *Alchownik* 'młody las olchowy, zarośla olchowe', *Asownik* 'zagajnik, zarośla osinowe', *Bier'ozawik* 'młody las brzozowy, zarośla brzozowe', *Chwajownik* 'młody las sosnowy, zagajnik sosnowy', *Dubowik* 'młody las dębowy', *Hrabowik* 'młody las z przewagą grabu', *Łazowik* 'zarośla łoży', *Sasnowik* 'młody las sosnowy', łącznie 20 nazw. Sufiks *-ik* tworzy mikrotoponimy od nazw przymiotnikowych typu *Alchowy*, *Dubowy*, które pierwotnie mogły być zestawieniami dwuczłonowymi, np.: *Alchowy Łuh*, *Dubowy Les*.

Poza tym w funkcji zdrobniającej notowano syfiksy: *-ek* (lub w wersji białoruskiej *-ok*): *Borek* / *Bar'ok*, *Bierast'ok*, *Dub'ok*, *Haj'ok*, *Las'ok*; sufiks *-ka*: *Alszyznka*, *Bierazinka*, *Choinka*, *Hrabinka*, *Jeglinka*, *Jelinka*, *Lipka*, *Łazinka*, *Olszyznka*. Nazwy z formantem *-ek* (*-ok*), *-ka* w większości przypadków weszły do mikrotoponimii już w gotowej postaci

⁹ Szerzej o funkcji sufiksu *-ina* w gwarach wschodniej Białostoczczyzny zob. Cz. Łapicz, *Funkcje sufiksu -ina a zagadnienie etnogenetyczne wschodniej Białostoczczyzny (na przykładzie gwarowej leksyki wegetatywnej)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia Polska XXIII”, 1993, z. 138, s. 73–88.

¹⁰ A. Obrębska-Jabłońska, *Polsko-białoruska formacja hybrydalna*, [w:] *Studia indoeuropejskie*, Kraków 1974, s. 147–152; przedruk: A. Obrębska-Jabłońska, *Śladami żywego języka. Wybór pism*, Warszawa 1993, s. 335–342.

zdrobniałej; sufiks *-anka*: *Cieremszanka*, *Kępianka*; sufiks *-ówka* (*-oŭka*, *-eŭka* w wersji białoruskiej): *Lipówka*, *Alsieŭka*, *Bier'ozauka*, *Dubroŭka*, *Lipoŭka*; *-eczka* (*-aczka* w wersji białoruskiej) *Sasn'owaczka*.

Formant *-isko* (*-iska*), *-ysko* (*-yska*) produktywny w mikrotoponimach wskazujących na miejsce, na których coś się znajdowało lub rosło¹¹, np. *Aj'erysko*, *Kap'uśnisko*, *Konopliska*, *Krap'iwisko*, *Łaźnisko*, *R'episka* (od brus. *pэna* 'rzepa'), *Ślepiecisko* (od gw. *ślepot'a*, *slip'uxa* 'jaskier *Ranunculus*').

Formant *-ica* tworzy nazwy dla określenia wycinka terenu na podstawie jego cechy charakterystycznej: *Barszcz'ewica*, *Krap'iŭnica*, *Łap'usznica*, *Żur'aŭnicy*.

Odnotowano również nazwy przymiotnikowe z formantem *-owo* (*-awo*): *Alchowo*, *Biar'ozawo*, *Chwajowo*, *Hrabowo*, *Jałowo*. Są to nazwy, które powstały prawdopodobnie z zestawień dwuczłonowych typu *Biar'ozawo Bahn'o*, *Chwaj'owo Bahn'o*, *Jał'owo Bahn'o* itp., przy czym w codziennym użyciu mogło nastąpić skrócenie tych nazw przez odrzucenie członu rzeczownikowego¹².

Zarejestrowano też substancywizowane formy wyrażen przyimkowych, w skład których wchodzi przyimki *między* (w wersji białoruskiej *miży*), *pod* / *pad*, *za*: typ bezsufiksajny (w liczbie pojedynczej i mnogiej): *Miżylesy*, *Padłipy*, *Padłozia*, *Zaborek* (2 n.), *Zaborki*, *Zahaj*, *Zahrusza*, *Zalipy*, nazwy z sufiksem *-bje*: *Padlesie* (3 nazwy), *Poddubie* oraz adiektywizowane formy wyrażen przyimkowych derywowane formantem *-n-*: *Padłozne*, *Zachwojna*.

Osobną grupę opartą na terminach botanicznych stanowią nazwy komponowane. Terminy wegetatywne mogą występować w formie przymiotnika odrzeczownikowego jako człon odróżniający. W funkcji członu odróżniającego pojawiają się najczęściej przymiotniki z sufiksem *-ow-* (*-oŭ-* w nazwach białoruskich) tworzone od apelatywów *brzoza*, *chwoja*, *olcha*, *asa* 'osina': *Bierozau Hrud*, *Bier'ozau Łuż'ok*, *Bier'ozawo Bahn'o*, *Alch'oŭ Łuh*, *Asowa Jama*, *Asowy Łuh*, *Chwajowo Bahn'o*, *Chwaj'oŭ Łuh*.

Terminy wegetatywne tworzą człon określany w zestawieniach dwuczłonowych, przy czym najczęściej w funkcji tej notowano leksemy: *las*, *lasek*, *gaj*, *chwoja* wraz z derywatami. Dominuje zestawienie z przymiotnikiem dzierżawczym na pierwszym miejscu i członem określanym na drugim: *Dulkoŭski Les*, *Dworny Les*, *Gieniusza Les*, *Dziedaŭ Las'ok*, *Felkaŭ Las'ok*, *Irczyn Las'ok*, *Boj'arynoŭ Haj*, *M'ojżykaŭ Haj*, *Maławicka Chwain'a*, *J'elskaho Chwainka*, *Taras'ejczawa Chwajn'a*, *Dworny Chwojnik*.

Odnotowano również liczne wyrażenia przyimkowe, w skład których wchodzi terminy wegetatywne, proste np.: *Ad Łaz'y*, *Da Chwain'y*, *Koło Hruszy*, *Koło J'abłyni*, *Na Hraba*, *Na Kanc'u Alszyny*, *Pad As'inniki*, *Pad Har'eszniakam*, *Za Chwain'oju*, jak też rozwinięte: *Alszyna kała Nidzielki*, *Dubowik na Prydatkach*, *Ferma kała Łoźnika*, *Za Dagimaj Las'ok*, *Kust'y kal'a Saw'ickaho*, *Pad Asowaj Har'oj*, *Pad Zielonaj Har'oj*.

¹¹ Por. derywaty z formantem *-isko* ze znaczeniem nazw miejsc w pracy R. Grzegorzycowej, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979, s. 204–213.

¹² Por. nazwy przymiotnikowe z sufiksem *-ow-* odnotowane na Lubelszczyźnie w pracy M. Łesiowa, *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Lublin 1972, s. 120–124.

Zróznicowane pod względem etnicznym i językowym procesy osadnicze badanego terenu znalazły swoje potwierdzenie w nazwach terenowych. Obok mikrotoponimów polskich występują nazwy wschodniosłowiańskie (białoruskie) i bałtyckie oraz formacje hybrydalne polsko-białoruskie i słowiańsko-bałtyckie, głównie polsko-litewskie i białorusko-litewskie¹³.

Oto niektóre przykłady mikrotoponimów pochodzenia białoruskiego (bądź mające fonetykę białoruską), np. *Asak'a*, *Barszcz'eŭniki*, *Bielahał'oŭnik*, *Chwoszczka*, *Dzier'azaŭszczyzna*, *Haresznik*, *Harambina*, *Krap'iŭnica*, *J'ahadawa Har'a*, *P'araśnik*, *R'lepna Har'a*, *Traścin'a*, *Wolszyna*. Postać fonetyczna mikrotoponimów, ich budowa morfologiczna oraz leksyka pozwala stwierdzić, iż gwary powiatu sokólskiego są naturalnym przedłużeniem na zachód białoruskiego dialektu południowo-zachodniego¹⁴. Liczne apelatywy będące podstawą nazw terenowych Sokólszczyzny mają swoje, w wielu przypadkach identyczne, odpowiedniki na Grodzieńszczyźnie¹⁵. Potwierdza to informację historyka Jerzego Wiśniewskiego o zasiedleniu wschodniej Białostoczczyzny przez nurt osadnictwa z okolic Grodna i Wołkowyska¹⁶.

Postać fonetyczna zapisów nazw może zależeć od tego, w jakim stopniu zachowała się gwara białoruska – jako bardziej archaiczna czy też w dużym stopniu spolonizowana. Brzmienie nazw może również zależeć od informatora w danej miejscowości. Na ogół informatorzy starsi podają nazwy z cechami gwar białoruskich, a młodszy często starają się podawane nazwy polonizować. Cechy gwary białoruskiej przeważają w pasie wschodnim, natomiast na zachodzie powiatu sokólskiego jest więcej wpływów polskich. Cechy językowe mikrotoponimów pokrywają się ze współczesnym zróznicowaniem dialektalnym terenu przedstawionym w *Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*.

Mikrotoponimy pierwotnie bałtyckie, na obszarze, gdzie dziś język litewski całkowicie został z użycia wyparty, uległy sławizacji. Sławizacja dokonywała się w różnych okresach i na terenie zróznicowanym językowo i dialektalnie. Polegała ona na białoruszczeniu lub polszczeniu litewskich mikrotoponimów.

Do nazw o etymologii litewskiej możemy przypisać następujące mikrotoponimy¹⁷:

Ał'os, gen. *Als'a*, loc. *Als'e*: 1) łąki, wś Chilimony, gm. Nowy Dwór; 2) łąki, wś Ostrowie, gm. Dąbrowa Białostocka; 3) gen. *Als'a*, loc. *Als'e*, łąka, wś Śniczany, gm. Sidra; 4) gw. *Als'e*, gen. *-s'ouŭ*, kol., łąka, wś Miedzianowo, gm. Dąbrowa Białostocka.

¹³ Zob. artykuł M. Kondratiuka, *Nazwy komponowane słowiańsko-bałtyckie w toponimii północno-wschodniej Polski*, [w:] *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, pod red. M. Kondratiuka, t. IV, Materiały IX Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Droga ku wzajemności” Białystok 20–22.07.2001, Białystok 2002, s. 73–79.

¹⁴ E. Мяцельская, Э. Білінава, *Беларуская дыялекталогія. Практыкум*, Мінск 1991, s. 193–194.

¹⁵ Т.Ф. Сцяшковіч, *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці*, Мінск 1972.

¹⁶ J. Wiśniewski, *Zarys dziejów osadnictwa na Białostoczczyźnie*, [w:] *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I, s. 14–27, mapa nr 5: *Kierunki i zasięgi osadnictwa w wiekach XIV–XVIII*; idem, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny, geneza, rozwój oraz zróznicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” 1977, t. XI, s. 7–80.

¹⁷ Analizę językową mikrotoponimów pochodzenia bałtyckiego opieram na pracy prof. Michała Kondratiuka, *Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Wrocław 1985.

– Termin *al'os* jest bałtyzmem zestawianym z lit. *alksnis*, łot. *alksnis* ‘olcha’, pokrewnymi z lit. *álksna*, łot. *álksna* ‘miejsce porośnięte olchą; błotniste miejsce w lesie; bagno; dolina’.

Blinz'in, gen. *-n'a*, loc. *-ń'ie*, las, ws Białogórcze, gm. Krynki. – Nazwa pochodzi od lit. ap. *blindynas* ‘lasek, zarośla iwy, wikliny’, *blindynė* ‘miejsce, gdzie rośnie dużo iwy’, *bliñdė*, bot. ‘gatunek wierzby *Salix caprea*, tj. iwa’. Por. liczne na Litwie n. ter. *Blindinė, Blindynė, Blindė*.

Gab'e, gen. *-b'ou*, loc. *-b'ox*, kol., pole, ws Zubrzyca Mała, gm. Szudziałowo. – Nazwa w pl. od ap. gw. *gab* ‘wiąz *Ulmus*’ występującego w gwarach polskich i białoruskich okolic Augustowa i Sokółki oraz na terenie Białorusi, zarejestrowanego w rejonach świsłockim, iujewskim i ostrowieckim w postaci *gabá*, nom. pl. *gábý*. Białoruskie i polskie gwarowe *gab*, *gabá* są pożyczką z lit. *gúoba*, *gúoba(s)* ‘wiąz, brzost – *Ulmus*’.

G'oby, gen. *-baũ*, loc. *-bax*, pastw., ws Kuźnica Białostocka, gm. Kuźnica Białostocka. – Nazwa w pl. od ap. gw. *gab* < lit. *gúoba* ‘wiąz *Ulmus*’. Zarówno nazwa *Gabe*, jak i *Goby* może pochodzić od ap. *gab* lub lit. n. os. *Gabis*, *Gabyš*.

Gab'in'a, gen. *-n'yė*, loc. *-ń'ie*, lasek, ws Nowowola, gm. Janów. – Nazwa = gw. ap. *gabina* < lit. *guobynas* ‘las, zarośla wiązu, brzoštu’ derywowanemu od lit. *gúoba*, *guobà* ‘wiąz, brzost’ przez sufiks *-ynas* służący w języku litewskim do oznaczania zbioru przedmiotów jednorodnych.

G'er'ejėci, gen. *G'er'ejėcaũ*, loc. *G'er'ejėcax*, łąka, kol., ws Kowale, gm. Kuźnica Białostocka. – Nazwa w pl. od ap. lit. *giraitė* ‘gaj, zagajnik, lasek’: *girià* ‘las, puszcza’, w liczbie mnogiej lit. *giraitės* ‘laski, zagajniki’; w nazwie zeslawizowanej *G'er'ejėci* sufiks *-ejė-* < od lit. *-ait-*.

G'er'el'y, gen. *G'er'etaũ*, loc. *G'er'etax*, pole, ws Nowodziel, gm. Kuźnica Białostocka. – Nazwa w pl. od lit. ap. *girėlė* ‘zagajnik, lasek’ dem. od *girià* ‘las, puszcza’.

Karkl'in, gen. *-n'a*, loc. *-ń'ie*, łęg, łąka, ws Wołyńce, gm. Kuźnica Białostocka. – Nazwa pochodzi od ap. lit. *karklynas* ‘zarośla wierzbowe; wierzбина; iwina, łożina’; *karklynė* ‘miejsce, porośnięte wikliną, łożyną, wierzbiną’: ap. lit. *kaĩklas* ‘łoza, iwa, wierzba’.

Przedstawiony materiał daje pewien obraz stopnia zalesienia i najczęściej spotykanych gatunków flory w powiecie sokólskim. Część nazw wskutek zmieniających się warunków środowiskowych mogła stracić motywację semantyczną i dziś funkcjonować jako punkty orientacyjne. Na ogólną powierzchnię powiatu – 2054,42 km² lasy i grunty leśne zajmują 50120 ha, co stanowi ok. 24% powierzchni powiatu (źródło: www.sokolka-powiat.pl). Gatunkiem dominującym w lasach powiatu sokólskiego jest sosna, a gatunki współtworzące lasy to: świerk, dąb, brzoza i olcha. Zwraca uwagę mała frekwencja mikrotoponimów utworzonych od terminów oznaczających drzewa owocowe i rośliny uprawne. Terenowe nazwy własne na pograniczu językowym, tu: polsko-białoruskim i słowiańsko-bałtyckim, odzwierciedlają cechy gwarowe danego systemu i wzajemne oddziaływanie na siebie różnych systemów językowych.

Резюме

Флора в микротопонимии Сокульского района

В статье рассматриваются микротопонимы Сокульского района, которые в словообразовательной основе содержат вегетативные термины, используемые местным населением. Особое внимание уделяется типично пограничному характеру исследуемого пространства. Сокульский район находится в средней части нынешнего Подлясского воеводства и граничит с Белоруссией. С самых давних времен эта территория была местом соприкосновения, с одной стороны, балтийских и славянских народов, а с другой – восточных и западных славян. Этническая и языковая разнородность поселенческих процессов исследуемой территории нашли свое отражение в территориальных названиях. Наряду с польскими микротопонимами отмечались восточнославянские и балтийские названия, а также польско-белорусские и славянско-балтийские гибридные формы.

Summary

Flora in the microtoponymy of the sokólski district

In the article the author described microtoponymy of the sokólski district containing in their formative root vegetative terms being used by the locals. She also directed attention to a typically border-character of the analysed region. Sokólski district is located in the central part of Podlasie voivodeship next to the Belorussian border. Since time immemorial, it has been a place of connection for Baltic and Slavonic people with Eastern and Western Slavs. Ethnically and linguistically diversified settlement processes of the analysed region were reflected in the place names. There are not only Polish place names, but also the East Slavic, Baltic as well as hybrid Polish-Belorussian and Slavonic-Baltic forms.

Key words: microtoponymy, vegetative terms, Polish-Belorussian border territory, Baltic elements, language hybrid.